

Rhenen binnenstad

Rhenen ligt op de noordoever van de Nederrijn, tegen de steile helling van het zuidoostelijke deel van de Utrechtse Heuvelrug, bij de Grebbeberg. Deze ligging zorgt voor de karakteristieke hoogteverschillen in het stratenpatroon en de bebouwing. Door natuurlijke verlegging van de bedding kwam Rhenen omstreeks 1200 dichterbij de hoofdstroom van de Rijn te liggen. En hoewel de stad niet direct aan het water ligt en nooit een haven heeft gehad, verkreeg ze de bisschoppelijke watertol. Tussen 1250 en 1258 kreeg Rhenen stadsrechten en in 1346 heeft bisschop Jan van Arkel een stadsmuur laten bouwen. Voor het Sticht was Rhenen belangrijk als grensvesting tegen de Geldersen. Het silhouet van de stad wordt in sterke mate bepaald door de toren van de Cunerakerk, gewijd aan de gelijknamige heilige.

Door de felle gevechten rond de Grebbeberg in de eerste dagen van de invasie van de Duitse troepen in Nederland raakte Rhenen zwaar beschadigd. De Grebbelinie was in 1926 grotendeels opgeheven, maar in 1939-1940 toch weer in staat van verdediging gebracht. De Rhenenaars waren op de eerste dag van de Duitse inval veelal per kolenboot geëvacueerd. Toen zij vanaf 22 mei terugkeerden waren 162 woningen geheel verwoest en ruim 1000 beschadigd. De in restauratie zijnde Cuneratoren was vrijwel onbeschadigd gebleven. Pas in augustus 1941 was al het puin geruimd en in de loop van 1942 hadden alle bewoners van Rhenen weer een dak boven hun hoofd. De eerste wederopbouwplannen uit 1940 stelden diverse verbeteringen voor: een haven met industrieterrein en ook moest Rhenen aantrekkelijker worden voor toerisme. Daarnaast beoogde de gemeente ook voor het niet getroffen, zuidelijk deel van de stadskern belangrijke sociaal-economische verbeteringen. Onderdeel van dit plan was het opnieuw in gebruik nemen van het oude raadhuis aan de Markt. Sinds 1926 was dit aan de Heerenstraat gevestigd in een voormalige kostschool en was het oude raadhuis als sigarenfabriek in gebruik. Na de Slag om Arnhem op 17 september 1944 kwam Rhenen opnieuw onder vuur te liggen tot de capitulatie in mei 1945, nu door de geallieerden. Vooral het zuidelijk deel van de stad en ook de Cuneratoren werden getroffen.

Al in augustus 1940 werd het wederopbouwplan vastgesteld door de gemeenteraad en op 24 december werd het plan door de Algemeen gemachtigde, J.A. Ringers, goedgekeurd. Het ontwerp was van stedenbouwkundige Cees Pouderoyen, leerling van de Delftse hoogleraar Granpré Molière. Hij werd bijgestaan door ir. J.B. van der Haar, voorzitter van de plaatselijke welstandcommissie, die feitelijk de dagelijkse leiding over de wederopbouw had. Pouderoyen wilde de Rhenense binnenstad zoveel mogelijk herstellen. Daarom moest 'genormaliseerde massabouw' worden afgewezen. Het plan had een belangrijke aanpassing voor het verkeer: de zuidelijke gevelwand van de doorgaande Heerenstraat werd acht meter teruggelegd, waardoor de straat dezelfde breedte kreeg als de Frederik van de Paltshof van voor de oorlog. Om hoogteverschillen te

overbruggen paste Pouderoyen bakstenen keermuurtjes toe, om het plein een besloten karakter te geven.

De architectuur is traditioneel en hoewel de bebouwing aan hoofdstraat een gesloten gevelwand vormt, zijn de panden in aanzicht individueel van opzet. Voorbeeld uit deze fase is de brandweerkazerne (nu museum Het Rondeel) van J.J.M. Vegter.

Na de oorlog werd het herstel van Rhenen opnieuw ingezet. Ook nu waren het Wederopbouwplan en de uitvoering in handen van Van der Haar en Pouderoyen. Om het proces te versnellen werden meerdere panden op vooraf gestorte betonfunderingen opgebouwd. Bij de Cunerakerk zijn Kerkplein en Markt samengevoegd, nadat de Waag was afgebroken.

Hierdoor werden de kerk en het oude raadhuis visueel bij elkaar betrokken. Dit werd versterkt doordat de rooilijnen van de bebouwing rond de kerk naar achter werd verplaatst. Een ander kenmerkend pand is het poortgebouw van S. Heyn en Van der Haar.

Om de beleving van de begrenzing van de historische stad beter herkenbaar te maken, heeft Pouderoyen een stadswandeling aangelegd. Aan de zuidoostzijde volgt Buitenomme in de locatie van de voormalige stadsmuur. Het westelijke deel (vanaf de Rijnstraat) is iets naar het zuiden verlegd om ter hoogte van de Torenweg weer aan te sluiten op het oorspronkelijke tracé van de muur. Ook heeft hij het bestaande Plantsoen aan de noordzijde van de stad versterkt.

Het door Pouderoyen beoogde resultaat: het afbakenen van de historische stad, is tot op heden beleefbaar. Doordat de uiterwaarden van de Nederrijn nog altijd onbebouwd zijn, dragen ze als groene en open buffer bij aan de belevingswaarde van Rhenen. De binnenstad heeft grotendeels haar wederopbouw karakter behouden, omdat er weinig ernstige verstoringen hebben plaats gevonden. De gewijzigde winkelpuien zijn voornamelijk omkeerbaar en zouden met gericht beleid hersteld of verbeterd kunnen worden.